

IRENDETIZAM DR. FRANCESCA VIDULICHA (1819—1889)

Dr. Petar Strčić

Dio istarsko-otočnih vladajućih talijanaško-talijanskih struktura od vremena revolucionarne i kontrarevolucionarne 1848/49. god. započeo je voditi mnogo oprezniju pa čak i oportunističkiju politiku prema Austriji, točnije rečeno — prema organima austrijsko/njemačkih vlasti;¹ naime, ova se Monarhija pokazala prečvrstim zalogajem i čvrstom preprekom mogućim, bržim društvenim promjenama, pa i onima na nacionalnome polju.² Ali, pri tome se taj dio vladajućih talijanaško-talijanskih snaga Istre i Kvarnerskih otoka nimalo ne odriče svojih iredentističkih uvjerenja i nastojanja, šireći ih i postojano učvršćujući. Te strukture imale su i dovoljan izbor kvalitetnih kadrova koji su mogli pokriti različita polja rada; među njima se na osobiti način ističu Carlo Combi³ i Carlo De Franceschi.⁴ No, jednome od takvih veoma važnih, vodećih pripadnika iredentističkoga istarsko-otočnoga pokreta, međutim, talijanska historiografija u Italiji, a u okviru nje čak ni iredentistička, gotovo da i ne pridaje pažnje. Iako je svojim opsežnim i dugovječnim djelom dao veoma praktične, čvrste temelje iredentističkim težnjama i idejama upravo u samoj Istri i na Kvarnerskim otocima, ni današnja talijanska historiografija u nas gotovo ga ne spominje. A ipak, to je treća vodeća ličnost pokreta u razdoblju njegova organizacionog uobličavanja, kojoj se mora posvetiti veća pažnja. Taj je političar Francesco Vidulich, vjerojatno prvobitno Franjo Vidulić.⁵ Na drugoj pak strani, hrvatski narodni preporodni radnici njegova doba, pa i oni kasnije, spominjali su više puta ime toga Lošinjanina, ali — otprve se vidi: samo i gotovo uvijek kao simbol zla što je stalno sustizalo hrvatski puk u Istri i na otocima od 60-tih do 80-tih godina XIX. stoljeća. No, hrvatska historioigrafija također ga slabo spominje.⁶

¹ Carlo De Franceschi, *Memorie autobiografiche*, Trst 1926, na v. mj., i *Uspomene*, Pula-Rijeka 1989, na v. mj.; usp. i Miroslav Bertoša, *Carlo de Franceschi — istarski povjesničar*, Pazinski memorijal 16, Pazin 1988.

² Mirjana Gross, *Počeci moderne Hrvatske. Neoapsolutizam u Civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji 1850—1860*, Zagreb 1985, na v. mj.

³ Usp. Bernardo Benussi, *Carlo Combi nella storiografia istriana (nel centenario della sua nascita)*, Atti del Reale Istituto Veneto di scienze, lettere ed arti, LXXXVII, 2, Venecija 1928, str. 615—635; Miroslav Bertoša, *Carlo Combi i njegovi pogledi na povijest Istre i etnički sastav njezina pučanstva*, Pazinski memorijal 7, Pazin 1977, str. 179—201, i *Pogledi Carla Combija na povijest Istre i etnički sastav njezina pučanstva*, Časopis za suvremenu povijest, VI, 3, Zagreb 1974, str. 25—37.

⁴ Usp. lit. u bilj. 1; usp. i *A Carlo De Franceschi dedicandoli Pisino pubblico busto bronzeo*, Atti e memorie, XL, 2, Poreč 1928, odnosno p.o. 1929; Francesco Salata, *Un precursore: Carlo De Franceschi*, Atti e memorie, XLI, 1, Pula, 1929, str. 1—24, s dodatkom građe i dr.; Giovanni Quarantotto, *Uomini e fatti del patriottismo istriano*, Trst 1934.

⁵ Petar Strčić, *Prilog za biografiju dra Francesca Vidulich (Franje Vidulića)*, Otočki ljetopis 5, Mali Lošinj 1984.

⁶ Usp. lit. u prethodnim bilj. i u bilj. koje slijede.

1.

Francesco Vidulich rođen je 12. siječnja 1819. god. u Malom Lošinjju. S očeve su mu strane rođaci hrvatskoga podrijetla. Bila je to imućna obitelj, klasične lošinjske orijentacije na more i pomorsku privredu kao izvor egzistencije i prosperiteta. Pri tome treba istaknuti jednu osobitost — iako se ta obitelj zaista započela odnarođivati, njeni su jedrenjaci još i dalje nosili hrvatska imena.⁷ Štoviše, hrvatska su imena nosili i dalje pojedini članovi obitelji iako su se — kao i Francesco — osobito isticali u tadašnjem talijanaško-talijanskom pokretu; osobit je takav primjer zastupnika Vidulicha već u prvome Istarskom saboru 1861. godine⁸ nakon pada neoapsolutizma:⁹ ime mu je bilo Giovanni Venceslao, tj. Ivan Vjenceslav.¹⁰ Međutim, bilo je pripadnika obitelji koji su se držali svoje hrvatske narodnosti; štoviše, svećenici Ivan i Stjepan Vidulić čak su i besplatno poučavali otočnu djecu na hrvatskom, materinjem jeziku, što govori i o upornosti otočnoga življa u nastojanju da se odupre nastupajućoj denacionalizaciji. No, što se tiče nacionalnog opredjeljenja Francesca Vidulicha — osim općih zbivanja — presudnija je bila i majčina strana. Naime, taj utjecajni dio obitelji Vidulicha bio je talijanski.¹¹

Vidulich je osnovnu školu završio u rodnom mjestu; gimnaziju je polazio u Zadru, a pravno je obrazovanje stekao u Beču i Padovi. U ovome je talijanskom mjestu (tada u okviru Monarhije) i doktorirao (1846. godine). Vidulich je nakon toga dobio bilježničko mjesto u rodnome otočnom mjestu. Ali, taj miran život mladoga čovjeka nije zadovoljavao, a nije ga zanimala ni neposredna pomorsko-trgovačka djelatnost. Nije se, dakle, orijentirao prema moru, već je ušao u tada sve uzavrelije političke vode i u njima se sve do smrti veoma vješto ne samo održavao već i nametao kao veoma vješt i vrstan profesionalac-praktičar. Samo neko je vrijeme bio na čelu privremenoga gradskog odbora te načelnik Malog Lošinja,¹² a onda je (opet) krenuo u pokrajinske i šire političke vode.

2.

Poput drugih viđenih istarsko-otočnih pripadnika tankoga vladajućeg talijanaško-talijanskog sloja, i F. Vidulich svoj je živi politički put započeo u revolucionarnoj 1848. godini, i to odmah na veoma visokoj državnoj razini. Doduše, zbililo se to na nimalo blistav način. Naime, radilo se o samo jedno-

⁷ Bark duge plovidbe »Stipan« bio je svojina G. S. Vidulicha od 1852. do 1864. godine, a od 1856. god. nasljednika. Među njima je i Giovanni Venceslao Vidulich (Radojica F. Barbalić, *Hrvatska imena lošinjskih jedrenjaka. Prilog poznavanju pomorske prošlosti Lošinja*, Anali Jadranskog instituta JAZU 2, Zagreb 1958, str. 370). Giuseppe Candido Vidulich bio je od 1857. do 1860. god. suvlasnik brigantina duge plovidbe »Tabor« (isto, str. 372). Skuner duge plovidbe »Draga« bio je od 1876. do 1880. god. vlasništvo Nicoloa M. i Nicoloa A. Vidulicha (isto, str. 373).

⁸ O tome zasjedanju Sabora u Poreču usp. Giovanni Quarantotti, *Storia della Dieta del Nessuno*, Atti e memorie, XLVIII (1936—1937), Poreč 1938; Fran Barbalić, *Prvi istarski sabori (1861—1877)*, Rad JAZU 300, Zagreb 1954.

⁹ M. Gross, *Počeci*, n. dj. u bilj 2.

¹⁰ Taj Ivan Vjenceslav Vidulić bio je zastupnik u kuriji Trgovačke komore pokrajine, sa sjedištem u Rovinju (F. Barbalić, *Prvi istarski*, n. dj., str. 285).

¹¹ Camillo De Franceschi, *Francesco Vidulich*, *Pagine istriane*, numero speciale. Celebrazioni degli istriani illustri. Ser. III, I, 1, Trst 1. 11. 1950, str. 190.

¹² P. Strčić, *Prilog za biografiju*, n. dj., str. 173; C. De Franceschi, n. dj., str. 190.

me jedinom izbornom glasu u njegovu korist za člana parlamenta.¹³ Ali, upravo je on izbacio Vidulichu na široku političku pozornicu goleme Monarhije. Čak mu je i mandat bio osporavan, ali je i tu prepreku svladao, pa je naknadno stigao u parlament.¹⁴ Izabran je za zastupnika Kvarnerskih otoka i jugoistočne Istre u Konstituantu u Beču. Za sada se ne zna da li se posebno isticao ili je do svraćanja pažnje na njega došlo parlamentarnim automatizmom, ali za listopadske revolucije bio je izabran u važno skupštinsko tijelo, u Komitet javnoga spasa.¹⁵ Međutim, poput drugih, svoj tadašnji parlamentarni život završio je u relativno kratko vrijeme — u Kromjerižu, gdje su kontrarevolucionarne carske snage brzo i grubo razbile parlament.¹⁶

Za neoapsolutizma Vidulich se smiruje, što nije bio rjeđak slučaj;¹⁷ ali, opet se odmah i brzo diže u doba ustavnog poretka. Tada je Istarski okrug sa sjedištem u Pazinu,¹⁸ pretvoren u pokrajinu (markogrofoviju) sa centrom u Poreču, sa svojim Saborom i Zemaljskom vladom; pokrajina je i dalje dio Austrijskog primorja, sa Namjesništvom u Trstu.¹⁹ Vidulich je već od 1861. pa od 1863. sve do smrti 1889. god. stalno član²⁰ tada formiranog Istarskog sabora u Poreču.²¹ Štoviše, Vidulich je bio saborski asesor, a potom i rukovodilac toga središnjega pokrajinskog tijela — predsjednik toga Sabora, odnosno zemaljski kapetan bio je u veoma dugom periodu, čak od 1867. do 1889. godine.²² Gotovo istodobno Vidulich je i poslanik bečkoga parlamenta, od 1867. do 1889. godine.²³ Ovdje treba ukazati i na relativno slabo poznatu činjenicu, koja, međutim, Vidulichu daje sasvim drugu političku dimenziju, čak u okviru šire relacije Monarhije. Zanimljivo je da je naša historiografija gotovo čak i ne spominje, a zaista je bitna: Vidulich je bio potpredsjednik samoga Carevinskog vijeća — parlamenta cisaljtanijskog dijela Monarhije, i to u dva mandata, od 1873. do 1879. i od 1879. do 1885. godine. Ovaj njegov položaj govori o tome da je taj Lošinjanin ušao u najviše državne krugove, te ga sama ta činjenica uvrštava u red značajnih i utjecajnih političara Monarhije 70-tih i 80-tih godina XIX. stoljeća.²⁴ Jedan je od veoma rijetkih Istrana koji su došli do tako visoke državničke dužnosti uopće. To je, nažalost, nehotice ili hotice promaklo našoj historiografiji, a i talijanska ga povijesna literatura zanemaruje; obje strane — uvjereni smo — to čine zbog razloga o kojima će kasnije biti više riječi.²⁵

¹³ Božo Milanović, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, sv. 1, Pazin 1967, str. 163.

¹⁴ C. De Franceschi, *Memorie*, n. dj., str. 84, i *Uspomene*, n. dj., str. 70.

¹⁵ Isto, str. 109, odnosno str. 90.

¹⁶ C. De Franceschi, *Uspomene*, n. dj., str. 90.

¹⁷ Usp. M. Gross, *Počeci moderne*, n. dj., na v. mj.

¹⁸ Bernard Stulli, *Istarsko okružje 1825–1860. Prvi dio. Upravni sustav — demografske prilike — gospodarska struktura*, Pazin-Rijeka 1984.

¹⁹ Usp. G. Quarantotti, *Storia*, n. dj., te Ivan Beuc, *Pred prvo zasjedanje Istarskog sabora*, Riječka revija, I, 1, Rijeka 1952, str. 44–46.

²⁰ F. Barbalić, *Prvi istarski*, n. dj., na v. mj.; B. Milanović, *Hrvatski*, sv. 1, n. dj., na v. mj.

²¹ Usp. lit. u bilj. 19.

²² Usp. lit. u bilj. 20.

²³ B. Milanović, *Hrvatski*, sv. 1, n. dj., str. 286, 287, i sv. 2, str. 40–42.

²⁴ P. Strčić, *Prilog za biografiju*, n. dj., str. 174.

²⁵ Zvane Črnja, *Hrvatski don Kihoti*, Rijeka 1971, str. 77, ovako piše o Francescu Vidulichu: »Kad govorimo o Tommaseu, dobro je spomenuti slučaj Francesca Vidulichu iz Lošinja. U revolucionarnim danima 1848. taj se Vidulich još donekle osjećao Hrvatom. Kasnije se taj čovjek zbog slobodarskih ideja Risorgimenta sasvim opredijelio za Italiju i postao glavni vođa istarske buržoazije, koja je svim sredstvima gušila i suzbijala hrvatski pokret. Za Vidulichu je bila uvreda

3.

Lošinjsko otočje kvarnerskog akvatorija u doba Vidulicheva dječakoga i mladićskog izrastanja i odgoja bilo je glavna i vodeća prevoznačka te brodograditeljska sila na istočnoj obali Jadrana, a imala je znatan utjecaj i na ostalom dijelu Mediterana, pa i šire. A sve to zahvaljujući samo domaćim pomorcima i njihovim jedrenjacima, kojima su održavali i preoceanske veze.²⁶ Usto, bitna je činjenica i to da Vidulich izrasta u obitelji koja nije samo pomoračka već je također i trgovačka, obitelj što je iskusno i znalacki znala iskoristiti prednost nastalog smirivanja do tada uzavreloga vojnoga i političkog stanja te ponovne obnove evropskoga gospodarskog života nakon razornih, dugih Napoleonovih ratova.²⁷ To su, dakle, bile i gospodarske specifičnosti užega Vidulicheva, kvarnersko-otočnog zavičaja. Međutim, iako preovladavajuće, one ga ne usmjeruju u privredničke već u, kako je rečeno, u političke vode. Pri tome je uočljivo da je Vidulich bio nešto širih vidika od mnogih svojih suvremenika i istomišljenika, a osobito se iskazivao kao dobar organizator i hladan praktičar; te dvije osobine ipak su bile odlučujuće pri njegovu političkom dozrijevanju i odabiru dugoga životnog puta. Naime, Francesco Vidulich dobio je srednje školsko te fakultetsko obrazovanje baš u doba kada intelektualni dio gornjega sloja talijanaško-talijanskog svijeta Istre prihvaća i tumači tradicije duge rimske pa mletačke vladavine nad istočnim jadranskim obalnim krajevima kao pravo, neprekinuto, neutrnuto romansko naslijeđe, i to u njegovu talijanskom vidu; to naslijeđe, k tome, još je za njih i veoma živo. U tim svojim osjećajima podgrijava ih i veliki Risorgimento; međutim, iz toga naprednoga političkog i kulturnog pokreta prihvaćaju samo one vitalne sadržaje koji im pružaju aktualnu mogućnost da i zadrže osobito klasni te nacionalni gospodujući položaj, pa i nakon propasti stoljetnoga feudalnog sustava i njegovih okoštalih sadržaja, te u doba konačne prevlasti tada modernih tekovina kapitalističkog načina privređivanja.^{27a} Ali, za razliku od vodećih predstavnika svojega vladajućega sloja u Istri i na otocima, Vidulich je — vjerojatno i na temelju iskustva s pripadnicima vlastite obitelji — bio svjestan goleme brojčane premoći hrvatskog puka u Istri i na Kvarnerskim otocima; i ne samo to, taj promućurni otočanin bio je svjestan i opasnosti od te goleme snage u onome trenutku kada Hrvati shvate prednost svoje apsolutne brojčane premoći. Do te oc-

kad bi mu tko dobacio da je porijeklom Hrvat. Vidulichev razvojni put talijanaštva bio je normalna pojava u najvećem dijelu naše mediteranske zone«. — Nije jasno na temelju čega je Z. Črnja zaključio da se Vidulich 1848. god. još donekle osjećao Hrvatom; iz poznatih i dostupnih izvora i literature to se ne može zaključiti. Također, nije točno da je za Vidulich (bilo) bila uvreda ako bi mu netko spomenuo da je porijeklom Hrvat; o tome usp. kasnije u ovom našem članku.

²⁶ Radojica Barbalić, *Pomorstvo Istre*, Pomorski zbornik Instituta za historijske i ekonomske nauke JAZU 2, Zadar 1962; Branko Kojić, *Lošinjska brodogradnja. Od prvih početaka do svršetka Drugog svjetskog rata*. Anali Jadranskog instituta JAZU 2, Zagreb 1958, str. 225—285.

²⁷ Rudolf Bičanić, *Doba manufakture u Hrvatskoj i Slavoniji (1750—1860)*, Zagreb 1951, str. 255.

^{27a} Usp., npr., Angelo Vivante, *Iredentismo adriatico. Contributo alla discussione sui rapporti Austro-Italiani*, Firenca 1912, Geneve 1917 (francuski), Trst 1945, 1954, 1984; Srećko Vilhar, *Družbene korenine italijanskoga iredentizma*, Istarski zgodovinski zbornik. Antologia storica istriana. Istarski historijski zbornik, sv. I, Kopar 1953, str. 69—100; Dragovan Šepić, *Talijanski iredentizam na Jadraniu. Konstante i transformacije*. Casopis za suvremenu povijest, VII, 1, Zagreb 1975, str. 5—32.

jene mu i nije bilo teško doći — pa i sâm je po ocu pripadao tom većinskom dijelu istarsko-otočnoga puka. Naravno, Vidulich nije prvi hrvatski kvarnersko-otočni intelektualac čiji su se korijeni isčupali iz očeve hrvatske i otočne glagoljaške tradicije, a koji se odnarodio ili započeo denacionalizirati, završivši talijanske i njemačke škole u Zadru, Beču i Padovi.²⁸

4.

Revolucionarna 1848. god. bila je presudna i u Vidulichevu životu, ali na osobit način. Brze političke promjene zaticale su ga nespremnim, nije se odmah u njima snalazio, ali je zato nevjerojatno brzo učio. Tako je u počecima revolucionarnih zbivanja u Monarhiji Vidulich bio za to da se o. Lošinj izdvoji iz Istarskog okruga i pridruži pokrajini Dalmaciji;²⁹ na to su ga mogle usmjeriti i dotadašnje pomorsko-trgovačke veze. Međutim, kao svaki promućurni trgovac, on rado i spremno ocjenjuje i procjenjuje situaciju. Stigavši kao parlamentarni zastupnik u Beč, u centar Monarhije, došavši u doticaj s mnogim iskusnijim državicima i političarima, prepunima raznih nacionalnih i drugih ideja, Vidulich mijenja mišljenje o budućoj pripadnosti o. Lošinja u korist očito za njega od tada zanimljivije Istre. Zato je — još uvijek politički neiskusn — i javno pogriješio: tada je prvi i jedini put u dugome političkom životu u potpunosti, bez rezerve i odstupnice javno stao uz politička htijenja i akcije tada vodećih intelektualnih i političkih predstavnika talijanaško-talijanskog svijeta Istre.³⁰ Naravno, nije bio protiv njihovih nacionalnih, talijanskih težnji, ali, ipak, talijanstvo prihvaća u ponešto specifičnoj otočnoj i pomorsko-trgovačkoj lošinjskoj varijanti. Čvrsto oslonjen na more i zemlju — nije mogao niti je htio imati suviše pa ni mnogo smisla za idealističke irendentističke koncepcije o sjedinjenju Istre i otoka sa zemljama Apeninskog poluotoka u buduću majku-domovinu Italiju. Otočnim trgovcima na čelu s Vidulichem bilo je sasvim jasno da privreda Istre nikako i nikada ne bi mogla izdržati konkurenciju ekonomski znatno razvijenijih apeninskih lučkih i drugih centara,³¹ koji su stoljećima imali vladajuće tradicije na čitavom Sredozemlju, pa i šire. Ali, Vidulich se sve više razvijao samo u političara kojemu je vlastita korist i korist sloja kojega je zastupao i predstavljao bila najvažnija potka za koju se borio; širi narodni — talijanski, hrvatski i slovenski interesi — nisu ga zanimali.

Francesco Vidulich je, dakle, javno podržao čuveni pokušaj Madonizze, Fachinetija i De Franceschija — ostale trojice talijanaško-talijanskih zastupnika Istre u bečkom parlamentu o upotrebi talijanskog jezika u Istri; i u tome je pogriješio, što je ubrzo i jasno vidio. Naime, bio je to samo providan pokušaj da se barem na zaobilazni način od austrijske vlade dobije čak i pravno priznanje da je Istra ipak samo talijanska zemlja. Međutim, krivo je procijenjena opća politička situacija i položaj vlade — Vidulich je s ostalim doživio neočekivani, grub, odgovor nadležnoga ministarstva, koji je jasno govorio o apsurdnosti toga zahtjeva: u pokrajini — kaže se u dokumentu — u većini su Sla-

²⁸ P. Strčić, *Prilog za biografiju*, n. dj., te Stanković, Stancowik, Stancovich, Istra, XII, 3, Pula 1974, str. 44—53, i sv. 5, str. 8—32.

²⁹ Bernard Stulli, *Oko pripadnosti kvarnerskih otoka 1848/49. i 1861. godine*, Vjesnik historijskih arhiva u Pazinu i Rijeci 25, Rijeka 1982, str. 332.

³⁰ C. De Franceschi, *Memorie*, n. dj., i *Uspomene*, n. dj.

³¹ O tom pitanju povezanosti Trsta, pa i Istre s austrijskim zaleđem usp. više: A. Vivante, *Irredentismo*, n. dj., na v. mj.

veni³² — što je Vidulich ionako morao dobro i sâm znati. Još k tome — pobjeda kontrarevolucije, raspad parlamenta i paničan bijeg njegovih zastupnika³³ mora da su se teško dojmili mladoga, inače promućurnoga otočanina koji je iznenada otkrio da je, očito, igrao pogrešnom kartom u pogrešno doba. Bila je to pouka koju Vidulich nikada nije zaboravio — u preostaloj polovici svoga dugoga životnog vijeka nikada više nije ulazio u otvoreni konflikt s dvorom i njemačkim organima vlasti Habsburške Monarhije, uvijek je imao pripremljenu odstupnicu, uočivši da je Monarhija još uvijek snažna državna zajednica, koju male i slabo organizirane i oformljene narodne zajednice mogu pokušati ali ju samo periferno, veoma slabo ili čak i nikako ne mogu čak ni tresti. Od sada Vidulich dobro zna gdje mu je mjesto, te to dobro uočava i njegov talijanaško-talijanski sloj koji ga ovako ocijenjuje: »Prihvativši nazore svoje epohe i težnje svoga vremena on je postao Talijan«; ali: »Znao se priljubiti visokoj vladi na takav način, da ga je ona, opazivši u njemu čovjeka epohe, izabrali ravnateljem naše sudbine, omogućivši mu da postane commendatore, podijelivši mu unosnu službu upravnog savjetnika Lloyda i imenovavši ga čak potpredsjednikom Carevinskog vijeća« — pisao je 25. ožujka 1888. god. tršćanski list »Il Cittadino«.³⁴ I pojedinci na hrvatskoj strani slično ga ocjenjuju; tako ga je u naše vrijeme Mijo Mirković prikazao u sličnoj dimenziji, ali na svoj način, psihološki ga portretirajući postupkom književnika: »(..) bio je već spreman da bude Ilir, Hrvat, Jugoslaven, ali pod uvjetom da Hrvatska odmah uspije i da se i on s njom dignu. Ali je kao realista i posiovan čovjek možda vidio i muke kroz koje treba proći, da do tog dođe, i uplašio se odviše dugoga i odviše tegobnog puta kroz šikare i preko vrleti. A žurio se da uspije, jer on nije bio stari vlastelin, niti opskrbljeni pop, nego pučanin, što je postao padovanski pravni doktor i htio sad brzo da taj doktorat unovči«.³⁵

Okusivši slast i moć politike, te njene dobre novčane rezultate, Francesco Vidulich sigurno je planirao svoj povratak na scenu u dugim godinama nemoći za neoapsolutizma, čekajući spreman na prvi pogodan trenutak. Bile su to 60-te godine, vrijeme obnove ustavnog života, te odmah koristi prigodu da se vješto nametne i Beču i talijanaško-talijanskim strukturama Istre i Kvarnerskih otoka kao apsolutno nezamjenjiv praktičar u političkom životu. Ali, ipak, nikada nije javno, otvoreno podržao iredentistička htijenja, znajući da bi ga to koštalo položaja, ugleda, časti, privilegija i utjecaja. Čak su ga i iredentisti povremeno smatrali austrijakantom, otpadnikom, zbog njegovih — ipak, samo na prvi pogled — krutih stajališta. No, djelovao je zapravo poput svakoga privrednika koji dobro obavlja svoje trenutačne gospodarske poslove. A Vidulich je to očito dobro činio, rukovodeći pokrajinom dugi niz godina, isključivo u interesu samo tankoga sloja vladajućih talijanaško-talijanskih struktura.

5.

Taj talijanaško-talijanski sloj Istre i Kvarnerskih otoka otkrio je ubrzo, već u 60-tim godinama, da Vidulich ima pažljivo i vješto razrađenu taktiku koja počinje davati uspješne rezultate na dugi rok. Jer, upravo u tome šes-

³² C. De Franceschi, *Memorie*, n. dj., str. 246—257.

³³ C. De Franceschi, *Uspomene*, n. dj., str. 90.

³⁴ Z. Črnja, *Hrvatski don Kihoti*, n. dj., str. 52.

³⁵ Mate Balota, *Proza i poezija*, Rijeka 1959, str. 454.

tom desetljeću XIX. st. građeni su — uz presudnu Vidulichovu pomoć — takvi čvrsti temelji koji su omogućili talijanaško-talijanskom sloju punu vladavinu čak sve do raspada Monarhije, do 1918. godine. Time je Vidulich konačno mogao postati priznati praktični vođa toga sloja pa i ostati neprikosnoven na tome mjestu sve do smrti. Pri tome Vidulich osobno nije baš bio siguran u dugovječnu materijalnu stabilnost i sigurnost situacije toga sloja koju je tada imao. Međutim, sâm se — na vrijeme — vješto financijski osigurao, i to već u doba slamanja pomorske privrede zasnovane samo na do tada veoma uspješnim jedrenjacima;³⁶ tako je pravodobno postao i jedan od glavnih rukovodilaca veoma prosperitetnog i materijalno sigurnoga Tršćanskog Lloydja. Uz to, zadobio je i snažnu kontrolu nad moćnom pokrajinskom odvjetničkom komorom u Rovinju, pa je time pokrивao sva pravna, a istodobno i privredna kretanja pokrajine. Osobno se zanimao osobito za pomorsko-privredne poslove i njihove probleme.³⁷

Svoje zaista velike sposobnosti te mogućnosti koje su mu pružali potpredsjedničko mjesto u samome parlamentu Monarhije i mjesto zemaljskog kapetana odnosno predsjednika Sabora istarske Margrofovije, međutim, nije iskoristio na dobrobit Istre i Kvarnerskih otoka u cjelini. To je učinio samo u korist svoje klase, a u okviru nje samo uskoga talijanaško-talijanskog vladajućeg sloja. Radio je, zapravo, u skladu s općim crtama programa irendentističkog pokreta koji od 60-tih godina dalje nije više imao radikalna, brza i otvorena rješenja zbog sve većega približavanja savojske Italije i Habsburške Monarhije. A to je značilo potrebu konzerviranja situacije, usporavanja historijskog i prirodnog procesa u cijeloj pokrajini; trebalo je gledati samo na to kako sačuvati povlastice malobrojnih već i do tada privilegiranih, pričekati vrijeme pogodno za odlučnu akciju Kraljevine Italije, doba kada će ona biti spremna ući u povijesni pothvat zaposjedanja istočne obale Jadrana. Time je Vidulich, naravno, negativno i svjesno usmjeravao cjelokupni gospodarski razvoj pokrajine na gospodarsku marginu Monarhije, ali bez neposredne opasnosti za sebe i svoj krug. Naime, udovoljavao je tadašnjim zahtjevima municipalno-kampanilističkog dijela vladajućeg sloja koji je i do tada dobro živio već i samo od iskorišćavanja hrvatskog sela, dakle, većine pokrajinskog prostora; upravo je klasičan primjer Vidulicheva svjesnog nemara prema nerješavanju izuzetno teškog problema sela — rasteletnog duga, preostalog iza ukidanja feudalnih odnosa, za što ga je jedini hrvatski zastupnik Istre i Kvarnerskih otoka (od 1873. do 1891. godine) dr. Dinko Vitezić³⁸ optužio 1884. god. usred Carevinskog vijeća u Beču,³⁹ jer je od toga ezonera živio znatan dio vladajućeg sloja.⁴⁰

³⁶ Radojica F. Barbalić, *Kongres brodograditeljskih brodovlasnika na Rijeci 1881. godine i njegov prilog reguliranju prilika u trgovačkoj mornarici*, Pomorski zbornik 2, Zadar 1964, *Pomorstvo Istre*, n. dj., *Pomorstvo Rijeke i Hrvatskog primorja*, Pomorski zbornik 1, Zagreb 1962, *Regeneracija brodarstva Rijeke s obzirom na propadanje brodova na jeđra duge plovidbe*, Jadranski zbornik 4, Rijeka-Pula 1960; *Slobodan Štampar, Borba jedrenjača s parobrodima u Hrvatskom primorju*, Historijski zbornik 2, Zagreb 1949.

³⁷ C. De Franceschi, *Francesco Vidulich*, n. dj.; P. Strčić, *Prilog za biografiju*, u. dj.

³⁸ O njemu usp. Petar Strčić, *Četiri krčka advokata u političkom životu Istre i Kvarnerskih otoka*, *Odvjetnik*, XVIII, 9, Zagreb 1968, str. 231—252, *Da li su Josip Juraj Strossmayer i Dinko Vitezić učestvovali u osnivanju prvog hrvatskog lista za Istru*, *Istarski mozaik*, VI, 1—2—3, Pula 1968, str. 67—77, *Dinko Vitezić i ribarstvo uz istočnu obalu Jadrana u drugoj polovini XIX stoljeća*, *Jadranski zbornik* 6, Rijeka-Pula 1963—1965, str. 341—370, *Dopisivanje Dinko Vitezić—Josip Juraj*

6.

Uz spomenutog Carla De Franceschija, dr. Francesco Vidulich bio je jedan od rijetkih iz vladajućeg istarsko-otočnog sloja koji je shvaćao opasnost od moćne slavenske — hrvatske i slovenske plime; naime, ona je počela rasti upravo od vremena Vidulicheva ponovnog aktiviranja i angažiranja u političkom životu, od šestoga desetljeća dalje.⁴¹ Ali, znalčki, spretno, s velikom energijom, pa i surovo joj se i snažno odupirao, te ju je dugo vješto i s uspjehom suzbijao. Kao predsjednik Istarskog sabora i zemaljski kapetan Vidulich s veoma velikim uspjehom provodio je i drugi bitan dio stalne osnovice iredentističkog pokreta — onemogućiti ulazak većeg broja hrvatskih i slovenskih zastupnika u Sabor, koji bi pravično zastupali i većinu pučanstva pokrajine, a onu manjinu koja je ipak nekako postala dio Sabora — što bolje i što duže paralizirati u radu.⁴² Tako je do 1866. god. uspio ušutkati čak i veoma hrabroga i oštrog protivnika, uglednoga tadašnjeg porečko-puljskog biskupa dr. Jurja Dobrilu,⁴³ pridonijevši njegovoj odluci da se od 1866. god. više ne pojavljuje u Saboru kao njegov virilni član.⁴⁴ Vidulicheva je znatna zasluga i u tome što je spomenuti jedini hrvatski poslanik Istre i otoka u bečkom parlamentu od 1873. god. dalje, drugi (poslije Dobrile) po značenju hrvatski preporodni vođa toga doba dr. Dinko Vitezić 1884. god. bačen u prijevremenu mirovinu;⁴⁵ doduše, nije ga mogao eliminirati iz Carevinskog vijeća, gdje mu je i dalje ostao dugogodišnji, veoma oštar protivnik. Ni prva, Dobrilina i Vitezićeva jugoslavenski orijentirana,⁴⁶ ni druga, pravaški (hrvatski) usmjerena preporodna generacija Matka Laginje i Vjekoslava Spinčića⁴⁷ nije mogla nauditi Vidulichu i njegovoj poli-

Strossmayer (1874—1904), Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu 14, Rijeka 1969, str. 171—264, *Gospodarska problematika u prvoj Vitezićevoj Poslanici*, Pazinski memorijal 3, Pazin 1972, str. 143—166, *Pismo Antuna Karabaića Dinku Viteziću uoči parlamentarnih izbora u Istri 1873. godine*, Istarski mozaik, IV, 3—4, Pula 1966, str. 159—164.

³⁹ Dinko Vitezić, *Poslanica kojom obavješćuje svoje birače o svojem zastupničkom djelovanju u zadnjih dvih saborskih razdobljih*, Trst 1885, str. 109.

⁴⁰ Zvane Črnja, *Uloga ezonera u zaoštavanju nacionalnog sukoba u Istri*. U: Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri. Zbornik. Zagreb 1969, str. 335—349.

⁴¹ Usp. B. Milanović, *Hrvatski*, n. dj.; usp. radove P. Strčića u bilj. 38; v. i zbornik *Istarski preporoditelj Juraj Dobrila 1812—1882*, Pazin 1985, te Vinko Rubiša, *Spomenica dvadesetpetogodišnjice hrvatske čitaonice u Kastvu. (Prve hrvatske čitaonice u Istri)*, Trst 1892.

⁴² Usp. F. Barbalić, *Prvi istarski*, n. dj., na v. mj.; B. Milanović, *Hrvatski*, sv. 1, n. dj., str. 255—272.

⁴³ Usp. zbornik o njemu u bilj. 41.

⁴⁴ F. Barbalić, *Prvi istarski*, n. dj., str. 359; B. Milanović, *Hrvatski*, n. dj., str. 233; Nikola Žic, *Biskup Dobrila u istarskom saboru*, Zagreb 1936, str. 21—24.

⁴⁵ Dinko Vitezić, *Druga poslanica kojom obavješćuje svoje birače o svojem zastupničkom djelovanju u saborskom razdoblju 1885 do 1891*, Trst 1891, str. 90; B. Milanović, *Hrvatski*, n. dj., sv. 2, Pazin 1973, str. 40.

⁴⁶ Usp. lit. u bilj. 38, te oba sveska n. dj., B. Milanovića, *Hrvatski*; v. i Mirjana Gross, *Značaj prvih deset godišta Naše Sloge kao preporodnog lista*, Pazinski memorijal 1, Pazin 1970, str. 39—59.

⁴⁷ Usp. M. Gross, *Značaj*, n. dj. u prethodnoj bilješci; usp. i Petar Strčić, *Načrt za životopis Matka Laginje*, Kamov, XIX, Rijeka 1970, dio I, sv. 1—2, str. 26—27, dio II, 3, str. 28—29, *O nekim nacionalnim problemima u Istri i na Kvarnerskim otocima u drugoj polovini XIX i početkom XX stoljeća*, Susreti na dragom kamenu. Znanstveni skup posvećen Miji Mirkoviću, sv. 4, Pula 1972, str.

tici, iako su ga od početka 80-tih godina započeli opasno nagrizati, pa više nije mogao spriječiti da u sâm Istarski sabor u Poreču prodre hrvatski jezik.⁴⁸

7.

Vidulich je bio i ostao suhoparni pragmatičar, koji je iza sebe (umro je u Poreču 23. siječnja 1889. godine) ostavio veoma dobro razvijen, vodeći talijanaško-talijanski pokret u pokrajini, čak i s pravim organizacijama, kako su prilike zahtijevale, naravno, prožete iredentizmom. Bio je osobno veoma snažna i autoritativna ličnost, čovjek koji se u svome radu malo obazirao na bilo koga,⁴⁹ politički praktičar koji je čak malo mario i za ideale svojih iredentističkih suboraca ukoliko nisu bili podvrgnuti općem konkretnom zacrtanom cilju. Naravno, cjelokupnim svojim djelom i životnom djelatnošću snažno je pomagao iredentistički pokret, postavši i sâm njegov kreator i nosilac. Štoviše, svojim je osobnim primjerom u javnom životu dokazivao i opravdavao iredentističke teze o korisnoj potrebi opće denacionalizacije i asimilacije Hrvata na istarsko-kvarnerskom prostoru. Ali — nešto mu nije opraštano od talijanaško-talijanskoga kruga: ni najmanje se nije stidio svoga hrvatskog podrijetla; štoviše, čak ga je i u Istarskom saboru javno i mirno potvrdio, u uzavreloj atmosferi zastupničkih sukoba.⁵⁰ Time je dao na znanje i svojim malobrojnim hrvatskim protivnicima i moćnim talijanaško-talijanskim suborcima u Saboru da je u biti potpuno svejedno tko kome nacionalno pripada — glavno je i bitno imati moć i vlast u svojim rukama.

Matko Rojnić ga je ovako prosuđivao: »Poslije Madonizze, Fachinettija i De Franceschija on je bio najmarkantnija talijanska politička ličnost u Istri. Kao predsjednik porečkog sabora i kasnije kao istarski zemaljski kapetan izgrađivao je cjelokupnu koncepciju pokrajinske samouprave i određivao strategiju istarske politike prema Austriji. Iako je porijeklom bio Hrvat, istakao se kao nepomirljiv protivnik hrvatskih nacionalnih prava u Istri.«⁵¹ Vidulich nije posjedovao — što je rijetko u tadašnjih istarsko-kvarnerskih talijanaško-talijanskih političara, pa i općenito — jaku govorničku frazu koja je bila uobičajena i osobito cijenjena; bio je i bez neke izražajnije elokvencije i želje za javnim istupima, ali zato je u sebi imao znatnije sposobnosti diskretnijega, sugestivnog komuniciranja, s čime je znatno odskakivao od ostalih, suviše bučnih iredentističkih intelektualnih prvaka. Zbog toga, ali i zbog otvorenoga (gotovo brutalnog) pokazivanja svoje političke

208—217, *O pravaštvu u Istri i na Kvarnerskim otocima krajem 60-tih i početkom 70-tih godina 19. stoljeća*, Historijski zbornik 29—30, Zagreb 1976—1977, str. 347—364, *Osvrt na okletvu. (Zrinsko-frankopanska urota i mladi Vjekoslav Spinčić)*. Dometi, IV, 4—5, Rijeka 1971, str. 103—108, *Počeci pravaštva u Istri i na Kvarnerskim otocima*, Istra, XVI, 1—2, Pula 1978, str. 123—132, *Vjekoslav Spinčić o zrinsko frankopanskoj uroti*, Historijski zbornik 25—26, Zagreb 1972—1973, str. 327—341.

⁴⁸ Time — kako kaže Fran Barbalić, *Narodna borba u Istri od 1870. do 1915. godine. (Prema bilješkama iz »Naše Sloge«)*, Zagreb 1952, str. 42—43 — god. 1884. »Dr. Laginja otvara u istarskom saboru novi vijek hrvatske istarske povijesti«. Usp. i Žvane Crnja, *Antišovinstički pledoaje Matka Laginje*, Dometi, I, 1, Rijeka 1968.

⁴⁹ D. Vitezić, *Poslanica*, n. dj., str. 80, piše da mu je Vidulich u bečkom parlamentu odgovorio da su njegove primjedbe samo »isprazna čavrljanja«.

⁵⁰ F. Barbalić, *Narodna*, n. dj., str. 52.

⁵¹ Iz rukopisne ostavštine Matka Rojnića.

nadmoćnosti i snage, a donekle i prezira prema intelektualcima, u svome krugu nije osobito poštovan; no, to mu uopće nije smetalo, budući da je veoma dobro znao da je talijanaško-talijanski vladajući sloj Istre i Kvarnerskih otoka svjestan toga da se može osjećati siguran samo u njegovim više nego stabilnim, a uz to i mudrim rukama. Doduše, Vidulich je još 1885. god. sâm za sebe rekao da je »svačiji sluga«. U njegovu slučaju to nije bila fraza činovnika u javnoj službi; bila je to ipak tragična svijest čovjeka koji je još u punoj političkoj snazi shvatio da ga ni njegov vlastiti talijanaško-talijanski svijet u potpunosti ne prihvaća — čak mu neće nikada dati ni potrebno priznanje.⁵² A na drugoj strani, narastajuća će ga hrvatska sila, kojoj ipak podrijetlom pripada, u potpunosti osuditi: »Sve što je on sijao, urodilo je plijevom, i kad je došla oluja, raznio je tu pljevu vjetar na sve strane svijeta«. ⁵³ Zato je Mijo Mirković s pravom ocijenio da je Vidulic »prešao na talijansku stranu u Lošinju zbog istih uzroka zbog kojih su i hrvatski radnici u Puli prelazili na tu stranu, jer na drugoj nije bilo izgleda na lični uspon«. ⁵⁴ Pri tome je F. Vidulich bio svjestan činjenice da će hrvatska većina kad-tad pobijediti te da su iredentistička htijenja i nastojanja u Istri i na Kvarnerskim otocima bez opipljive stvarne snage, da ostaju samo iluzije, koje se samo sirovom snagom mogu ostvariti i podržati na životu; u tome je smislu dr. Francesco Vidulich i djelovao.

R i a s s u n t o

L'IRREDENTISMO DEL DOTT. FRANCESCO VIDULICH (1819—1889)

Petar Strčić

Francesco Vidulich nacque nel 1819 a Lussinpiccolo e morì nel 1889 a Parenzo. Si laureò in giurisprudenza. La sua famiglia ha origini croate ed è perciò un tipico esempio di snazionalizzato istriano e isolano appartenente alla regione austriaca dell'Istria (assieme alle isole quarnerine). È uno dei personaggi di rilievo della sottile classe dominante italofila di orientamento irredentista. Era uno degli uomini politici di massimo rilievo nella Monarchia asburgica — vice presidente del parlamento monarchico dei territori cisladini, nonché per molti anni fu direttore del Sabor Istriano, ovvero capitano nazionale. La sua massima attività si protrae dalla fine degli anni 40 fino alla fine degli anni 80.

---

⁵² Carlo De Franceschi bio je tajnik Istarskog sabora kad je Vidulich bio predsjednik; međutim, očito je iz De Franceschijevih *Uspomena*, n. dj., da ga spominje samo reda radi.

⁵³ M. Balota, *Proza*, n. dj., str. 453.

⁵⁴ Mate Balota, *Puna je Pula*, Zagreb 1960, str. 86.

UDK 949.713

ISSN 0351-2142

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 24

ZAGREB

1991.

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

Izdavač: ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Filozofski fakultet Zagreb — Humanističke i društvene znanosti, Zagreb, Krčka ul.1

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdavanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti, tehnologije i informatike.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu R Hrvatske br. 6859 1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informacije R Hrvatske pod br. UP-547 2 — 84 — 1984.

RADOVI 24

Za izdavača
dr. Nikši Stančić

Tehnički urednik
Franjo Čuješ

SURADNICI U OVOM BROJU

BOBAN mr. BRANKA, Zavod za hrvatsku povijest Zagreb
BUDAK dr. NEVEN, Filozofski fakultet Zagreb
ČORALIĆ LOVORKA, prof. Demonjina 9 Zagreb
GOLDSTEIN dr. IVO, Filozofski fakultet Zagreb
GRGIN BORISLAV, Filozofski fakultet Zagreb
HRABAK dr. BOGUMIL, Filozofski fakultet Novi Sad
JURIŠIĆ mr. IVAN, Zavod za hrvatsku povijest Zagreb
KEMBEROVIĆ HUSNIJA, prof. Sarajevo
KARAMAN dr. IGOR, Zavod za hrvatsku povijest Zagreb
KOLAR DIMITRIJEVIĆ dr. MIRA, Filozofski fakultet Zagreb
KOSTELAC ANA, student Filozofski fakultet Zagreb
KRIŽAK TIMUR, student Filozofski fakultet Zagreb
LABAŠ RENATA, student Filozofski fakultet Zagreb
LEČEK SUZANA, Zavod za hrvatsku povijest Zagreb
MIROŠEVIĆ dr. FRANKO, Školska knjiga, Zagreb
OČAK dr. IVAN, Kroflinova 38 Zagreb
PAVLICEVIĆ dr. DRAGUTIN, Zavod za hrvatsku povijest Zagreb
POLIĆ BOBIĆ dr. MIRJANA, Filozofski fakultet Zagreb
PRLENDER mr. IVICA, Filozofski fakultet Zagreb
STRČIĆ dr. PETAR, Arhiv JAZU Zagreb